

Munzur Suyu Projelerinin Bölgesel Kalkınma Açısından İrdelenmesi

Yusuf Karakılçık¹, Ferda Koç²

ÖZET

Türkiye'nin doğal ve ekolojik hazinelerinden birini oluşturan Munzur Suyu ve Vadisi ile bu suyun beslediği-beslediği alan halen “doğal sit alanı” konumundadır. Gerek su kaynağının doğal özellikleri ve gerekse sadece Munzur'da yetişen eşsiz “Munzur Alabalığı”, Munzur'a hem bir ayrıcalık hem de stratejik bir üstünlük kazandırmaktadır. İnsanlığın bu ortak hazinesi ve ekolojik incisi Munzur üzerinde bölgesel kalkınma ve güvenlik amaçlı 6 baraj ve 8 hidroelektrik santrali yapılmakta, bu benzersiz doğa harikası yakın ve ciddi bir tehde maruz bırakılmaktadır. Yöre halkı ve çevre duyarlı gruplar bu projelere kararlılıkla karşı çıkmaktadırlar.

“Kalkınma mı yoksa çevre mi” tartışmasının çok ötesinde, herkesin, özellikle de siyasetçilerin ve karar vericilerin bu projeleri bir daha düşünmesi gerekmektedir. Munzur'a yapılacak her yapay müdahalenin bölgedeki ormanlara, bitki örtüsüne, yaban hayatına, alabalıklara, iklime, hayvancılığa, arıcılığa, turizme ve ortak geleceğimize zarar vereceği unutulmamalıdır. Munzur'un doğal dokusunu bozmayan ve geleceğini tehdit etmeyen projeler geliştirilmeli ve ortak mirasımız olan Munzur Suyu sonraki kuşaklara doğal haliyle emanet edilmelidir.

Çalışmanın amacı, Munzur Suyu üzerine yapılan bölgesel kalkınma amaçlı su projelerini incelemek, bu projelerin olası etkilerini irdelemek ve çevre-maliyet ve doğa-insan ilişkilerini yeniden sorgulayıp olası sorunlara alternatif çözüm yolları önermektir. Çalışmada niteliksel çözümleme ve betimleme yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Munzur Suyu, Munzur Vadisi, Munzur Alabalığı, Bölgesel Kalkınma, Baraj ve Hidroelektrik Santrali.

Examination of Munzur Water Projects in terms of Regional Development

Abstract

Turkey's natural and ecological treasures which are Munzur River and Valley and the area fed by this water still “a natural protected area”. Both natural features of water reserves and unique “Munzur Brown Trout” (Munzur Alabalığı) which only lives in Munzur grant Munzur a privilege

¹ Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, yusufkarakilcik@inonu.edu.tr

² İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yönetim Bilimleri Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı, ferdakoc44@gmail.com.tr

and a strategic advantage. On the common treasure of humanity and ecological pearl, 6 dams and 8 hydroelectric power plants are done for regional development and security purposes, so this unique natural wonder is left exposed to a close and serious threat. The local people and the environment-sensitive groups resolutely oppose these projects.

Everyone, especially politicians and decision makers need to think the projects once more beyond the debate “Development or Environment”. It should not be forgotten that every artificial intervention to Munzur will harm forests, vegetation, wildlife, trouts, climate, animal husbandry, beekeeping and the tourism in the region and the common future. The projects which does not disrupt the natural texture and does not threaten the future of Munzur should be developed and the Munzur Water which is a common heritage should be entrusted to future generations in its natural status.

The aim of the study is to examine the water projects on Munzur for regional development projects, to examine the possible effects of these projects and to propose alternative solutions to potential problems re-evaluating the nature-human and environment-cost relations. In this study methods of qualitative analysis and description are used.

Key Words: Munzur River, Munzur Valley, Munzur Brown Trout, Regional Development, Dam and Hydroelectric Power Plant.

1. Giriş

Her ülkenin “tanrı vergisi” doğal hazineleri vardır ve bu hazineler o ülkeler tarafından en sıkı biçimde korunur. Çünkü onlar, sadece o ülkenin eşsiz değerleri değil insanlığın ve uygarlığın da ortak varlıklarıdır. Bir bölümü insanlığın hizmetine sunulmuş olan ve iyi bilinen bu hazinelerin önemli bir kısmı da dünya kültür ve doğa mirası envanterinin gizli hazineleridir ve henüz tam keşfedilmemişlerdir. O nedenle bunlara “saklı hazine” de denilmektedir. Munzur Suyu ve Vadisi de bu eşsiz ve saklı hazinelere biridir ve mutlaka korunmalı, gelecek kuşaklara ve dünya ortak mirasına doğal yapısıyla intikal ettirilmelidir.

Ne yazık ki Munzur doğa mirası ve hazinesi beş altı yıldır ciddi bir tehdit altındadır. Su üzerinde ve vadide çok sayıda baraj, HES ve sulama sistemleri kurulmakta, yol ve alt yapı inşaatları ile bu güzide bölgenin doğal dokusu tahrip edilmekte, bu saklı hazineye telafisi ve geri dönüşü olanaksız zararlar verilmektedir. Bölgedeki yoksulluk, işsizlik ve geri kalmışlık sorunlarını çözmek, yörenin doğal kaynaklarını değerlendirmek ve bölge ekonomisini canlandırmak, terörle mücadele ve güvenlik konularında etkili önlemler almak gibi gerekçelerle yapılan baraj ve enerji amaçlı projeler bu eşsiz doğa hazinesi ve kültürel-

doğal koruma alanının sonunu getirebilecek projelerdir. Gerekçe ne kadar haklı ve acil olursa olsun bu projeler, tüm duyarlı kesimlerin, tüm sivil kuruluşların ve özellikle de siyasi karar vericilerin durup bir daha, hatta defalarca düşünmeleri gereken projelerdir. Sadece bugünün veya birkaç on yılın kuşakları değil, gelecek yüz, hatta bin yılın kuşakları da düşünölmeli ve bu projelerin büyük bir kısmından bir an önce vazgeçilmelidir.

Çalışmada, kalkınma-çevre ve güvenlik-gelecek karşıtlığında tartışılan Munzur Suyu ve Vadisi projeleri ele alınmakta, bölgesel kalkınma ve bölgenin geleceği bakımından bu projeler yeniden değerdendirilmekte, alternatif çözüm önerileri üzerinde durulmaktadır.

2. Munzur Suyu ve Bölgesel Kalkınma Açısından Önemi

Munzur Suyu ve vadisi, sahip olduğu ve bölgeye sunduğu doğal ve coğrafi olanaklar nedeniyle çok önemli bir bölgedir. Sahip olduğu endemik bitki, tohum ve çiçek türleri, orman varlığı, ekosistemler, başta kırmızı kanatlı alabalık olmak üzere yöreye özgü balık ve kuş türleri, maden, cevher ve toprak varlığı ile temiz su kaynakları Munzur Vadisi'ni ve Munzur Suyu'nu stratejik, ekonomik ve ekolojik bir düzleme yükseltmektedir.

Geleceğin kaliteli ve ideal su kaynaklarını barındıran bu alan, sırf bu özelliğiyle bile eşsiz ve değerdli bir alandır. Rekreasyon olanakları, su sporları, rafting, dağcılık, tırmanma ve diğer doğa sporları bakımından büyük bir potansiyel barındıran vadi, barındırdığı güçlü su varlığı nedeniyle de enerji üretimi ve tarımsal sulama olanakları bakımından ayrıca bir üstünlük sergilemektedir. Munzur Suyu ve Vadisi'nin önemi ve değeri tüm bunları aşan bir özellik göstermektedir. O nedenle suyun ve vadinin ana özellikleri, olanakları, değeri ve önemi iyi anlatılmalıdır.

2.1. Munzur Suyu, Önemi ve Munzur Vadisi Milli Parkı

Munzur suyu, Tunceli-Ovacık ilçesinin 10-15 km batısında Ziyaret Köyü yakınlarındaki gözelerden kaynağını alır. Kuzey Munzur Dağları'nın Ovacık-Zeranik Ovası'yla birleştii noktada onlarca gözeden fıskıran sular ile birleşerek kocaman bir nehir halinde doğuya doğru akar, Halvori bölgesinde güneydoğuya doğru kıvrılır. Tunceli il merkezinde Pölümür (Harçık) Irmağı'yla birleştikten sonra güneye yönelir, Mazgirt ilçesinin batısından geçtikten sonra Keban Baraj Gölü'ne dökölür. Uzunluğu 144 km olan Munzur Suyu, saniyede ortalama 87 metreküp su akıtmaktadır. En yüksek akım Nisan ayında 398 m³/sn'dir. En düşük akım ise Ekim ayında: 44 m³/sn'dir. Munzur'un kolları Havaçor, Mamuşağı, Şamuşağı, Kodi, Kabuşağı, Aksu, Mercan, Hürmek, Merho, Nanikuşağı,

Haçılı, Torunoba, Kalan dereleri ile Aşhirik, Dereova, Kutudere, Çukurdere ile beslenen Pülümür Suyu'dur (Tunçer, 2011).

Munzur suyu vadisi birçok doğa güzelliğini içerisinde barındırır. Munzur Suyu yatağının ve vadinin doğal bitki örtüsü, dar ve derin vadilerin yamaçlarındaki ilginç kaya oluşumları, şelaleler ve yer yer rastlanan kanyonlar değişik manzaralar sunmaktadır. Bu kanyonlar arasında özellikle Halvori Gözelerinin yaklaşık 3-4 km. kuzeyinde Munzur Suyuna karışan Laç Deresinin oluşturduğu ve doğuda Pülümür Çayı'na kadar uzanan kanyon çok etkileyicidir. Ovacık-Yeşilyazı dolaylarında ve Munzur Gözelerinden 1.5 km. aşağıda Munzur Suyunun iki yanında bölgenin karakteristik ağacı olan huş meşceresi bulunur. Ülkemizde ender bulunan ağaç türlerinden olan huş, akarsu kıyılarında güzel gövde yapmakta ve bitki örtüsü zenginliğine önemli katkı sağlamaktadır.

Munzur Suyunun yukarı çığı, bu yöreye özgü bir tür olan kırmızı benekli alabalığın yetişmesine çok elverişlidir. Munzur Suyu, Mercan Deresi ve bu akarsulara karışan küçük derelerde yaşayan alabalık, Munzur Gözelerinin 1-2 km. güneyinden başlayarak 80 km.lik bir su alanına yayılmıştır. Alabalık, yöreye özgü endemik türleri ve lezzetiyle ekonomik bir değer olmanın yanı sıra turizm için de önemli bir potansiyel yaratmaktadır (www.sp.gov, 2012: 74-75). Munzur Alabalığı, bölgenin kalkındırılmasında anahtar ürün olarak değerlendirilebilir ve bölge ekonomisini dünya ekonomisiyle bütünleştirebilir. Bunun için özel teşvikler, projeler ve kurumlar gerekmektedir. Tunceli'de kurulan ve henüz çok yeni olan üniversite ile sivil yurttaş girişimleri AB Fonlarından da yararlanarak alabalık üretim işletmeleri ve çiftlikleri kurabilirler. Munzur alabalığını tüm dünyaya tanıttacak ve bundan gelir sağlayacak projeler uygulayabilirler. Devlet, baraj ve HES'lere ayırdığı ödeneğin bir bölümünü bu projelere ayırabilir ve Munzur Suyu ve vadisi, "organik alabalık üretim üssü"ne dönüşebilir.

Başta akarsu kaynakları ve gözeler olmak üzere zengin doğal kaynakları, endemik bitki türleri, yöreye özgü yabanıl hayvan varlığı ve doğal güzellikleri nedeniyle Munzur Vadisi bölgesi, 21 Aralık 1971 tarihinde 6831 sayılı kanun kapsamına alınarak Milli Park haline getirilmiştir. Bilindiği gibi Milli Park; bilimsel ve estetik bakımından, milli ve milletler arası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçaları (www.tr.wikipedia.org, 2012) olup, kavram dünyada ilk kez Amerika'da 1870'lerin başlarında ortaya çıkmıştır. Daha sonra, 1872 yılında ABD'de Yellowstone Milli Parkının ilan edilmesiyle başlayan Milli park çalışmaları bütün dünyada hızla yayılmıştır (Onur, 2004: 3-4).

Bugün dünyada 140'dan fazla koruma kategorisi bulunmaktadır. Bu kategorilerden etkili ve bilimsel olanı milli parklardır. Dünya Koruma Birliği (IUCN)'nin verilerine göre dünya yüzeyinin % 6,29'dan fazlası koruma alanı olarak ayrılmış olup bu konuda hassas olan ülkelerde bu oran yüzölçümlerinin % 10' unu aşmaktadır. Türkiye'de ise korunan alanlarının ülkenin genel alanına oranı % 1 civarındadır. Amerika'da % 11'12, Avusturya'da % 24, Danimarka'da % 32, Almanya'da % 26, İsrail'de % 15, Yeni Zelanda'da % 23, İngiltere'de % 21'dir. Türkiye'de ilk milli park çalışması 1958'de Yozgat çamlığının milli park statüsüne alınmasıyla başlamıştır. Yurdumuzda bugün çeşitli özellikte ve büyüklükte 33 adet milli park vardır (Tunçer, 2011).

Doğu Anadolu'da bulunan "Munzur Vadisi Milli Parkı" (MVMP), 1971 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilmiş olup, 42000 hektar büyüklüğü ile Türkiye'nin en büyük milli parkları arasındadır. Türkiye'nin en büyük milli parklarından biri olan MVMP, Tunceli kent merkezine 8 km. uzaklıkta başlayıp, vadi boyunca Munzur Dağları'na kadar uzanmaktadır. Kuzeyde 3300 metreye kadar yükselen Munzur Dağları, Mercan ve Munzur Suyu vadileri tarafından parçalanmıştır (Çılğın, 2011: 65).

2.2. Bölgesel Kalkınma ve Munzur

Bir ülkenin kendi kendine yeterliliğini anlatan kalkınma kavramı; genel anlamıyla toplumsal refahın ve kişi başına üretimin artırılması, emek ve sermaye veriminin yükseltilmesini ifade eder (Bildirir, 2005: 7). Öte yandan kalkınma, salt üretim artışı, büyüme veya kişi başına gelir artışından ibaret olmayıp, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve geliştirilmesi demektir (Ildırar, 2004: 5).

Bölgesel kalkınma kavramı ise oldukça yeni bir kavram olup, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktisat literatürüne girmiştir (Bildirir, 2005: 7). Genel anlamıyla bölgesel kalkınma; ülke içinde daha az gelişmiş olan bölgelerin geliştirilmesi ve bölgesel refahının yükseltilmesi sürecidir (Özyücel, 2008: 5). Günümüzde; bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası aktörlerin katılımını da gerektiren bölgesel kalkınma (Tutar ve Demiral, 2007: 65); fakirlik çemberinin kırılması, bölge içi gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi, bölge dışı birikimlerin bölgeye çekilmesi (Ildırar, 2004: 16); yani, geri kalmış bir bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan gelişmiş bölgeler düzeyine çıkarılmasıdır.

Günümüzde bölgesel kalkınma; bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesi yanında, ülkeler arası gelişmişlik düzeylerinin birbirlerine yaklaştırılması, bölgelerin küresel rekabet güçlerinin artırılması ve ülkelerin top yekûn kalkındırılması etkinliklerini de içermektedir (Akın, 2006: 295). Kısaca ülkede adil bir refah dağılımının sağlanması

(Semiz, 2009: 7) anlamına gelen bölgesel kalkınma, ağırlıklı olarak hedef bölgenin doğal kaynaklarını ve insan gücünü değerlendirmeyi gerektirir. Dünyadaki bölgesel kalkınma amaçlı projelerin çoğu o bölgenin olanaklarını harekete geçiren projelerdir.

Su kaynağı da, kalkınma projelerinin ana bileşenlerinden biridir ve kalkınma/gelişme amaçlı projelerinin tamamına yakını bir su kaynağını veya su havzasını temel almaktadır. Örneğin; dünyanın ilk “su özneli” bölgesel kalkınma projelerinden Tennessee Valley Authority (TVA), Tennessee Nehri havzasının su ve toprak kaynaklarını değerlendiren devasa bir su projesidir ve başarılı projelerden biridir (Filiztekin, 2008: 97). Toplam 31 barajlık bu dev su projesiyle (Ergun, 1993: 76) bugün, ABD ekonomisine yıllık iki milyar dolar katkı sağlanmaktadır. Ayrıca sulama, ulaşım, enerji üretimi ve taşkın kontrolü gibi sorunlar büyük ölçüde çözümlenmiştir (Can, 1996: 75-76). Dünyanın pek çok ülkesinde benzer kalkınma projeleri hayata geçirilirken, ülkemizde de, başta GAP olmak üzere birçok su özneli proje uygulanmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Munzur Suyu ve Vadisi olanaklarını değerlendirmek üzere tasarlanan ve uygulanmakta olan bölgesel kalkınma projesidir.

Proje, birçok bakımdan önemlidir ve etkileri bakımından da tartışmalı bir projedir. Bilgesel ekonomiye ve ülke refahına katkıları yanında, Munzur havzasına, su kaynaklarına ve vadinin doğal dokusuna büyük zararlar verecek olan projenin durdurulması ve yeniden gözden geçirilerek bazı etaplarının iptal edilmesi zorunlu görünmektedir. Oldukça yoksul ve geri sayılan bölgenin kalkındırılması ve geliştirilmesi için elbette Munzur Suyu ve Vadisi olanaklarından da yararlanılmalıdır, ancak altın yumurtlayan tavuk birkaç yumurta uğruna kesilmemelidir.

DSİ'nin en son verilerine göre; yörenin genel yüzey suyu toplam ortalama akışı 3.112 hm 3/yıl, yeraltı suyu potansiyeli 2,2 hm 3/yıldır. Beslenme alanında hiçbir kirlilik kaynağı içermeyen Munzur su kaynakları tümüyle içilebilir “ memba suyu” niteliğindedir ve ulusal servet değerindedir. Munzur suyu kaynaklarından yöredeki illere ve Arap yarımadası ülkelerine oldukça düşük maliyetle içme suyu sağlanabilir. Bununla Türkiye yıllık 32 milyar doların üzerinde bir gelir elde edebilir. Munzur su kaynaklarının onda biri işletmeye açılrsa; 3.758.400 insanın içme suyu karşılanabilir (www.dersimnews.com, 2012).

3. MUNZUR VADİSİ MİLLİ PARKI, BARAJ VE HES PROJELERİ

Munzur Suyu ve Vadisi'ni esas alan kalkınma amaçlı baraj ve HES projelerini ele almadan önce, Munzur Vadisi Milli Parkı (MVMP) ile ilgili tanıtıcı bilgi vermek ve bu koruma statüsünün anlamını iyi açıklamak gerekmektedir. O nedenle önce bu koruma alanı uygulamasını, MVMP'nın doğal özelliklerini ve önemini ortaya koymak; sonra da bu koruma alanına yapılmakta olan 6 baraj ve 8 HES'in bölge açısından ne anlama geldiğini, yol açabileceği toplumsal, ekonomik ve çevresel etkileri irdelemek daha doğru olacaktır.

3.1. Munzur Vadisi Milli Parkı

Munzur Projesi ile ilgili etüt çalışmalarına 1960'larda başlanmış, projeye 1967 Fırat Havzası İnkişaf Raporu'nda yer almış ve Peri-Munzur Projesi olarak adlandırılmıştır.

“Munzur Vadisi Milli Parkı Uzun Devreli İnkişaf Planı”na göre; MVMP alanının esasını, Tunceli İli'nin batı kısmında bulunan Ovacık ilçe merkezinden il merkezine kadar uzanan Munzur Vadisi oluşturmaktadır. Bu bölgenin 23.364 hektarlık kısmı 1968 yılında “muhafaza ormanı” ve “av rezerv sahası” olarak ayrılmıştır. Milli park olarak muhafaza altındaki ormanların sınırları ele alınmış ve Munzur Dağları ve Mercan Dereleri de alana dâhil edilerek saha kuzeye doğru uzatılmış, bu suretle bölgenin bütünlüğü sağlanmış bulunmaktadır (Küçükbaşol, 2). Böylelikle milli park sahası, Tunceli kent merkezine 8 km. uzaklıkta başlayıp, vadi boyunca Munzur Dağları'na kadar uzanmaktadır (Çılğın, 2011: 65). Kuzeyde 3300 metreye kadar yükselen Munzur Dağları, Mercan ve Munzur Suyu vadileri tarafından parçalanmıştır (Onur, 2004: 29). Munzur Vadisi 21 Aralık 1971 tarihinde 6831 sayılı kanun kapsamına alınmış ve 42 bin hektarlık alanıyla Türkiye'nin en büyük Milli parklarından biri haline getirilmiştir.

MVMP; aynı zamanda “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”de tanımlanan “estetik ve bilimsel açıdan istisnai evrensel değere sahip olan fiziki ve biyolojik” bir oluşum olarak kabul edilmiştir (TMMOB, 2009: 72). Bu oluşumu milli park yapan özellik ve kaynak değerlerinin genel özellikleri şunlardır;

MVMP alanının jeolojik ve hidrolojik yapısı: Munzur vadisi sahip olduğu irili ufaklı dağlar ve tepelikler, buzul gölleri, yaz kış berrak akan akarsuları ve bu akarsu ve derelerin binlerce yılda oluşturdukları oyuntular, ortalama 1000 m. yüksekliğe varan uçurumlar, vadiyi ilginç görünüme sokmaktadır. Bu ilginç jeomorfolojik yapı dünyada benzeri az bulunan bir doğa peyzajı sunmaktadır (Tunçer, 2011). Bölge, bu özellikleriyle doğa turizmi ve kültür turizmi bakımından inanılmaz olanaklar vaat etmektedir.

Doğal bitki çeşitliliği (flora zenginliği): Bitki örtüsü bakımından çok zengin olan MVMP florasında 1518 tür bitki kayıtlı olup, bunlardan 43 çeşidi Munzur Dağlarına, 227 çeşidi Türkiye'ye özgü endemik türlerden oluşmaktadır. Munzur Dağları'ndan başka hiçbir yerde bulunmayan endemik bitkiler arasında Çan Çiçeği, Erzincan Kirazı, Bindebirdelik Otu, Munzur Kekiği, Munzur Dügün Çiçeği, Dağ Çayı, Munzur Dağı Oltu Otu ve Munzur Menekşesi sayılabilir. Ovacık ilçesiyle Munzur gözelerinden 1,5 km. aşağıda, Munzur Suyunun iki yanında bölgenin karakteristik ağacı olan huş meşceresi bulunmaktadır. Ülkemizde ender bulunan ağaç türlerinden olan huş, estetik ve ekonomik değeriyle tanınmaktadır. Milli Parkta hâkim ağaç türü meşe ve meşe türleridir. Tepeler ve yamaçlarda kayalık olmayan yerler meşe ormanları ile kaplıdır. Vadi tabanında ve su boylarında karışık olarak karaağaç, akağaç, kızılağaç, dişbudak, çınar, asma, huş, ceviz, yabani fındık, kavak, söğüt ve çalı türlerinden oluşan zengin bir bitki örtüsü bulunmaktadır (www.tunceli.cevreorman.gov, 2008: 38). Bütün bu doğal varlıkları ve güzellikleriyle Munzur bölgesi bir tür “doğal bitki ve tohum laboratuvarı” niteliği taşımaktadır. Ülke tarımı, ekonomisi ve ormancılığı bakımından da bölge stratejik bir bölgedir.

Yaban hayvanları (fauna zenginliği): Munzur vadisi içerisindeki göllerde ve derelerde birçok balık türü ve diğer canlılar yaşamaktadır. Balıkların en önemlileri; alabalık, sazan ve yayın balıklarıdır. “Munzur Alası” diye anılan alabalık türü Türkiye endemiği olup çok değerli bir alabalık türüdür. Yine bu bölgede “çengel boynuzlu” ve “bezuvar” adlarıyla bilinen iki tür dağ keçisi ile av kuşlarından “ur kekligi” yabani yaşamın yöreye özgü değerlerini oluşturmaktadır (Çılğın, 2011: 65). Munzur Alabalığı ve diğer balık ve kuş türleri, bu bölgeyi dünya çapında bir ilgi ve çekim merkezine, bir turizm cennetine dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Kültürel ve mitolojik değerler: Munzur vadisi içerisinde hidrolojik - jeolojik yapı ve biyolojik zenginliğin yanı sıra, yörede yaşayan halkın kültürü ve inanışları mitolojik açıdan milli parkın önemli bir kaynak değeridir. Munzur dağı, Munzur çayı ve Munzur vadisi milli parkı adını aldığı Munzur Baba ve meşhur efsanesi nesilden nesile geçerek günümüze ulaşmıştır. “Kutsal” Munzur Baba, saflığı ve manevi kişiliğiyle halen yöredeki halkın üzerinde etkilidir. Dağlara, çaylara isim olan Munzur, bugün yöredeki çocuklara, işyerlerine ve çeşitli firmalara da isim olmaktadır. Yine yöredeki Düzgün baba ve diğer türbeler, su gözeleri, halkın inanışları ve kültürü açısından önemlidir (Tunçer, 2011).

MVMP alanı korunma derecesi bakımından üç ayrı zona (kuşağa) ayrılmaktadır. Bunlar; mutlak koruma alanları, koruma ve restorasyon alanları ile gelişme ve rekreasyon alanlarıdır.

Kuşak 1- Mutlak Koruma Alanları: Bu kuşak, Munzur Vadisi'nin Milli Park sınırları içinde bulunan kısmını dar bir şerit halinde boydan boya takip eder. Bu kuşağın ayrılmasında, Munzur Suyu alabalık popülasyonu yönünden su düzeninin sağlanması ve vadi boyunca devam eden meşe baltalığının peyzaj güzelliğinin korunması esas alınmıştır (Çılğın, 2011: 67). Ortalama 40 km. uzunluğundadır ve genel sahası 7.860 hektardır. Munzur Vadisi orta bölümünde kalan Balıkuşağı ve Sal deresi vadi tabanı ile bu derelerin yüksek yamaçlarını içine almaktadır (www.tunceli.cevreorman.gov, 2008: 39).

Kuşak 2- Koruma ve Restorasyon Alanları: Bu kuşak, Kuzeye doğru Mercan Deresini takiben, üzerinde dağ gölleri bulunan Munzur Dağlarını içine alır. 34940 hektar genişliğinde olup; birçok köy ve bunların kom ve mezarlarını içine alır. Bu kuşak milli parkın en geniş ve büyük kısmını oluşturur (www.tunceli.cevreorman.gov, 2008: 39).

Kuşak 3- Gelişme ve Rekreasyon Alanları: Bu kuşağı Munzur Nehri'nin yukarı kısmındaki alüviyal düzlükler, Munzur Dağları'nın güney yamaçları, Ovacık Düzlüğü, Mercan Vadisi'nin yukarı bölümü ve Munzur Dağları'nın 2500-3000 metre yüksekliğindeki yaylaları teşkil eder (Çılğın, 2011: 70).

3.2. Munzur Vadisi'nde Planlanan Baraj ve HES Projeleri

Munzur Milli Parkı koruma alanında planlanan baraj ve Hidroelektrik Santral projeleri için etüt çalışmaları 1960 yılında başlatılmış, projede 6 adet baraj ve 8 adet HES yapımı öngörülmüştür. Munzur Vadisi koruma alanında yer alan bu "kalkınma" amaçlı projelerin yerlerini gösterir harita örneği aşağıda (Harita 1'de) sunulmuştur.

Harita 1: Munzur Vadisine Yapılacak Olan Barajlar

Kaynak: Armaç, 2006: 72.

Munzur Ana Projesi kapsamında yer alan alt projelerin mevcut durumu (2010 tarihi itibarıyla) şöyledir (Salman, 2010: 68):

- 1- Akyayık Barajı ve HES: Master Planı tamamlanmıştır.
- 2- Kalettepe Barajı ve HES: Master Planı tamamlanmıştır.
- 3- Bozkaya Barajı ve HES: Master Planı tamamlanmıştır.
- 4- Konaktepe Barajı ve HES-1: Master Planı tamamlanmıştır
- 5- Konaktepe 2 (Torunoba) HES: Master Planı tamamlanmıştır.
- 6- Mercan HES: İşletmeye açılmıştır.
- 7- Pülümür Barajı ve HES: Master Planı tamamlanmıştır.
- 8- Uzunçayır Barajı ve HES: Su tutmaya başlanmıştır.

Munzur Projesi kapsamında Akyayık Barajı ve HES, Kalettepe Barajı ve HES, Bozkaya Barajı ve HES, Konaktepe 1 Barajı ve HES, Pülümür Barajı ve HES ve Uzunçayır Barajı ve HES olmak üzere toplam 6 adet Baraj tipi HES, 2 adet Nehir tipi HES (Konaktepe 2 HES ve Mercan HES) yapılmak istenmektedir.

Çalışmanın ilerleyen bölümünde Milli Park koruma sınırları içinde kalan bu barajlar; baraj tipi HES'ler ve nehir tipi HES'ler olmak üzere iki gruba ayrılarak ele alınmıştır.

3.2.1. Baraj Tipi HES'ler

Baraj tipi HES, suyun önüne set çekilerek suyun biriktirilmesi ve belirli bir yüksekliğe kadar su rezervuarı oluşturulması; biriken suyun kanallardan düşürülerek elektrik enerjisi üretilmesi sistemine dayalı hidroelektrik santrali

türüdür (Çılğın, 2011: 74). Baraj tipi HES'lerin avantajları yanında bazı dezavantajları da vardır. Avantajları; doğal enerji kaynağıdır, petrol fiyatlarından etkilenmez, dışa bağımlılığı azaltır, çevreyi daha az kirletir, küresel ısınmaya sebep olan karbon salınımını azaltır, işletme bakım giderleri düşüktür, sulama, içmesuyu, taşımacılık, balıkçılık ve turizm faaliyetleri sağlayabilir. Baraj tipi HES'lerin dezavantajları ise; bazı bölgelerde sıtma, kolera gibi suyla yayılan hastalıklarda artış, sıcaklık eğimlerindeki değişikliğe bağlı balıkçılık kayıpları, toprakta tuzlanma, erozyon ve baraj ömrünün azalması olarak sayılabilir.

Ayrıca, yanlış su yönetimine bağlı olarak taşkınlarda artış, baraj seti altında kalan alanlarda yeraltı suyu çekilmesine bağlı tarım alanlarında yaşanan kayıplar, baraj gölünün her iki tarafında kalan insan ve hayvanların ulaşım güçlükleri, baraj gölü altında kalan orman ve bitki örtüsünün çürümesi sonucu ortaya çıkan küresel ısınma etkili metan gazı, su altında kalan bitki örtüsünün fotosentez yeteneğinin kaybı ve buna bağlı CO2 emiliminde azalma gibi olumsuzluklar da baraj tipi HES'lerin sakıncaları arasında yer alır (Marım ve Güler, 2010: 255).

Munzur Projesi kapsamında yer alan 6 Baraj tipi HES ve ana özellikleri şunlardır;

Akyayık Barajı ve HES: Munzur Vadisi Milli Parkı sınırları içinde yer alan Mercan Nehri ve Vadisi üzerinde kurulması planlanan Akyayık Barajı alanına, Tunceli - Ovacık karayolunun Mercan Deresi ile kesiştiği noktadan ayrılan köy yolu ile 3,5 km sonra ulaşılmaktadır. Baraj için yağış alanı 130 km olarak belirlenmiş olup yıllık ortalama su miktarı 210 m³'tür (Armaç, 2006: 73). Bunun 150 milyon m³'ünden enerji üretilmesi amacıyla yararlanılacaktır. Toplam 31,5 milyon m³ depolama hacmine sahip olan barajın aks yeri talveg kotu 1.230 m, baraj yüksekliği 68 m, barajdaki maksimum su seviyesi 65 m (kot: 1.295 m)'dir. Baraj göl alanı 130 ha'dır.

Akyayık HES'in ise kurulu gücü 7 MW olup, 20 GWh'i hemen, 2 GWh'i ise ilave olmak üzere yıllık toplam 22 GWh enerji üretilmesi planlanmaktadır (Kevinç, 2006: 111).

Kaletepe Barajı ve HES: Munzur suyu üzerinde ve Tunceli iline 8 km mesafede yer alan Kaletepe Barajı, 1.586 km² yağış alanına sahiptir. Baraj alanında Munzur Suyu'nun yıllık ortalama su miktarı 1576 milyon m³ olup bunun 1.250 milyon m³'ünden enerji üretmek amacıyla yararlanılacaktır.

Baraj aks yeri talveg kotu 930 m, baraj yüksekliği 63 m, barajın toplam depolama hacmi 52 milyon m³ olup barajda maksimum su seviyesi 60 m (kot:990 m)'dir. Baraj göl alanı 194 ha'dır.

Kaletepe HES'in kurulu gücü 60 MW olup, 166 GWh'i hemen, 49 GWh'i ilave olmak üzere yıllık toplam 215 GWh enerji üretilmesi planlanmaktadır (Kevinç, 2006:110).

Bozkaya Barajı ve HES: Munzur suyu üzerinde ve Tunceli iline 1,3 km mesafede yer alan Bozkaya Barajı, 1.600 km² yağış alanına sahiptir. Baraj yerinde Munzur Suyu'nun yıllık ortalama su miktarı 1576 milyon m² olup bunun 1.250 milyon m² enerji üretmek amacıyla yararlanılacaktır.

Baraj aks yeri talveg kotu 900 m, baraj yüksekliği 32 m, barajın toplam depolama hacmi 21 milyon m³ olup barajda maksimum su seviyesi 30 m (kot:930 m)'dir. Baraj göl alanı 172 ha'dır.

Bozkaya HES'in kurulu gücü 30 MW olup, 85 GWh'i hemen 24 GWh'i ilave olmak üzere yıllık toplam 109 GWh enerji üretilmesi planlanmaktadır (Kevinç, 2006: 110).

Konaktepe Barajı ve HES – 1: Konaktepe 1 Barajı ve HES, Munzur Vadisi'nin en önemli projesidir. Gerek topladığı su miktarı, gerek üreteceği elektrik, gerekse maliyet açısından çok büyüktür (Çılğın, 2011: 78). Keban'ın yüzde 15'i kadar elektrik üretim gücüne sahip olacaktır. Tunceli- Ovacık Karayolunun 35. km'sinde Torunoba bölgesinde 26 km.lik bir mesafeyi kaplayacak şekilde yapılması düşünülmektedir. Set derinliği 112 m olup bu yüksekliği ile toplam 1390 hektarlık araziye sular altında bırakacaktır. 90 MW kurulu gücündeki barajın, toplam enerjisi 290 Gwh civarında olacaktır. Yapımı gövde inşaatı Ata İnşaat, kredi sağlama ve tünel yapımları ise Amerikan Alman ve Avusturya şirketleri tarafından gerçekleştirilecektir. Avusturya şirketi, bu anlaşmadan çekilmiştir. İhaleler yapılmış ve sözleşmeler imzalanmıştır. Sondaj ve zemin etüdü çalışmaları Ata inşaat tarafından şu anda Torunoba'da yürütölmektedir (www.alternatifsuforumu.org, 2009).

Konaktepe I barajı ve Hidroelektrik santrali ile Konaktepe II Hidroelektrik santralleri inşaatı ile elektromekanik temini ve tesisi işi, Türkiye ve ABD arasında imzalanan ortak bildiriyle ABD ve Türk firmalarından oluşan bir konsorsiyuma yaptırılması (Ateşoğulları ve Karasan, 2002: 87), 10.09.1998 tarih ve 98/11634 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile

kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulunun oluru üzerine görüşmeler başlamış, projeler onaylanmış ve taraflar arasında sözleşmeler imzalanmıştır. Konaktepe Barajı ve Konaktepe I-II Hidroelektrik Santralleri'nin kesin projesinin hazırlanmasına ilişkin sözleşme, 08.03.2002 tarihinde Konsorsiyum yeleri Stone&Webster International Inc., ABD Konsorsiyum Lideri, VA Tech Elin/USA Corporation/ABD, VA Tech Voest MCE Corporation/ABD, Strabag AG/Avusturya, ATA İnşaat Sanayi ve Ticaret A.ř./Türkiye tarafından imzalanmış, bakanlık makamınca onaylanmıştır. Sözleşmeye Maliye Bakanlığı'nca vize verilmiş ve sözleşme Sayıştay'ca tescil edilmiş, kredi görüşmeleri sonuçlandırılarak kredi anlaşmaları imzalanmıştır. Böylelikle, Konaktepe Barajı ve Hidroelektrik Santralleri'ne ilişkin siyasi-idari süreç, 2004 yılında tamamlanmıştır. Buna göre proje için gerekli olan finansmanın tamamı, konsorsiyumu oluşturan şirketler tarafından temin edilmek suretiyle proje gerçekleştirilecektir.

Konaktepe Elektrik retim Anonim şirketi adıyla kurulan şirkete Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu tarafından, kurulu gücü 200 MW olan Konaktepe I ve Konaktepe II HES'lerde 28.01.2010 tarihinde 49 yıllığına elektrik üretim lisansı verilmiştir (www.epdk.gov, 2012).

Plmr Barajı ve HES: Tunceli'nin yaklaşık 1.5 km doğusunda olan baraj aksı Tunceli – Erzurum karayolu üzerindedir. Baraj için yağış alanı 1.238 km olarak belirlenmiş ve yıllık ortalama su miktarı 929 milyon m³ (Arma, 2006: 73) olup, bunun 793 milyon m³'nden enerji üretmek amacıyla yararlanılacaktır. Baraj aks yeri talveg kotu 900 m, baraj yüksekliği 63 m, barajın toplam depolama hacmi 300 milyon m³ olup barajda maksimum su seviyesi 60 m (kot: 960 m)'dir. Baraj göl alanı 920 ha'dır. Plmr HES'in kurulu gücü 30 MW olup, 88 GWh'i hemen, 49 GWh'i ilave olmak üzere yıllık toplam 137 GWh enerji üretilmesi planlanmaktadır (Kevinç, 2006: 113).

Uzunçayır Barajı ve HES: Elazığ – Tunceli karayolu üzerinde olup Tunceli iline 18 km mesafede Fırat'ın kolu olan Munzur suyu üzerinde inşa edilmektedir. Baraj gölü etkisi altında kalacak yaklaşık 600 hektarlık alandan kamulaştırılan arazi 2005 yılı sonu itibariyle yaklaşık 490 hektar dolaylarında olup ödenen para 13.000.000 YTL civarındadır (Arma, 2006: 71). Bu baraj ile 308 milyon m³ su depolayacak ve 100 MW gücünde enerji üretecektir. 2002' de bitmesi planlanmıştır. Ancak 17 Ağustos 2009 yılında su tutmaya başlamıştır (Tuncer ve Tercan, 2010).

3.2.2. Nehir Tipi HES'ler

Nehir tipi HES, akarsu ya da dere yatağından suyu toplayarak tünellerle belirli bir yüksekliğe kadar çıkartıp, o yükseklikten düşürerek elektrik enerjisi üreten hidroelektrik santrallerdir (Çılğın, 2011: 75). Munzur Projesi kapsamında yer alan nehir tipi HES'ler şunlardır:

Konaktepe 2 (Torunoba) Nehir Tipi HES: Tunceli Ovacık Karayolunun 21. km'sinde HES şeklinde düşünülmektedir. Konaktepe I barajında tutulan Munzur suyu buradan tünellere aktarılarak 15 km.lik bir mesafeden Konaktepe Barajı ile Halvori arasında Venk Köprüsü diye anılan yerde santrale ulaştırılacaktır. Gerçekleştirildiği takdirde Munzur suları 15 km.lik bir mesafeden tüneller ile taşınacak, Vadinin tamamen kuru yatak haline dönüşmesine neden olacaktır. Toplam enerjisi 289 Gwh. dir. Set yüksekliği 112 metredir. Şu andaki durumu, ihalesi ve yapılmış ve çalışmaları Konaktepe I barajına bağlı olarak yürütülmektedir (www.alternatifsuforumu.org, 2009).

Mercan HES: Yapımı tamamlanmış ve şu an işletme halindedir. Mercan HES nehir tipi bir santral olup, Mercan Deresi üzerinde Tunceli iline bağlı Ovacık ilçesine 18 km. uzaklıktadır. Mercan HES'in toplam kurulu gücü 19,20 MW ve üretilen yıllık toplam enerji miktarı 78 GWh'dir (Tuncer ve Tercan, 2010).

Tablo 1: Munzur Vadisi'nde Planlanan HES Projelerinin Yıllık Su Miktarı ve Enerji Üretimi

Munzur Vadisi'nde Planlanan Baraj ve Nehir Tipi HES Projeleri	Yıllık Ortalama Su Miktarı	Yıllık Enerji Üretimi
Akyayık Barajı ve HES	210 milyon m ³	22 GWh
Kaletepe Barajı ve HES	1576 milyon m ³	215 GWh
Bozkaya Barajı ve HES	1576 milyon m ³	109 GWh
Konaktepe Barajı ve HES-1	450 milyon m ³	290 GWh
Pülümür Barajı ve HES	929 milyon m ³	137 GWh
Uzunçayır Barajı ve HES	308 milyon m ³	317 GWh
Konaktepe 2 (Torunoba) HES	-	289 GWh
Mercan HES	-	78 GWh

4. MUNZUR SUYU PROJELERİNİN BÖLGESEL KALKINMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Munzur Suyu ve Vadisi üzerinde kurulan ve bölgesel kalkınmaya katkı amacı taşıyan, bir ölçüde de güvenlik kaygılarıyla yapımı hızlandırılan Munzur Projelerinin bölgesel kalkınma ve gelişme açısından irdelenmesi, yapılan ve yapılmakta olan projenin kısa ve uzun erimli etkilerini ve yol açabileceği yeni sorunları anlama ve anlatma bakımından önemli olacaktır.

4.1. Munzur Projelerinin Nüfus ve Göç Açısından Değerlendirilmesi

Bölgenin nüfusu Tunceli il merkezi ile Hozat ve Ovacık ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Kırsal alanlarda nüfus çok azdır. Ovacık ilçesine bağlı 61 köyün toplam nüfusu 20.084 ve km² ye 17 kişi düşmektedir. Buna göre her köyde ortalama 333 kişi yaşamaktadır (Kevinç, 2006: 102). Nüfusun az oluş nedeni yörede tarım ve endüstri faaliyetlerinin son derece yetersiz oluşudur (Tanrıverdi, 1976: 56).

Bölgede Pülümür Barajı ve Hidroelektrik Santrali'nin kurulmasıyla köylerde önemli göç olayları yaşanacaktır. Mercan ve Munzur Vadisi'nde yapılacak barajlar ile hidroelektrik santralleri 84 köyün yaşam olanaklarını, doğrudan ve dolaylı olarak tehdit etmektedir (TMMOB, 2009: 72). Söz konusu 84 köyün boşaltılması durumunda tarımsal üretim ciddi oranda sekteye uğrayacak ve 84 köy dâhil bölgedeki zorunlu göçlerle, zaten sürekli göç veren Tunceli'nin nüfusu oransal olarak çok ciddi bir düşüş yaşayacaktır (Çılğın, 2011: 85). Tunceli ili 1990 nüfus sayımında 166 bin toplam nüfusa sahip iken, bugün toplam nüfusu 83 bine kadar düşmüştür. Dünya Ekonomi ve Ekoloji Geliştirme Örgütü tarafından yapılan açıklamaya göre, son elli yılda yapılan barajlar nedeniyle, 80 milyon insan yaşam yerlerinden göç etmek zorunda kalmıştır. Tunceli'deki bu barajlar da toplu göçlere neden olacaktır (Küçükbaşol, 20).

Ayrıca, Konaktepe I barajının suları Ovacık İlçe merkezine kadar ulaşacak, birinci derece deprem alanında bulunan Ovacık ilçe merkezinin zeminine sızan göl suları olası bir depremde ciddi can kaybı yaşanmasına neden olacaktır. Bu da bölge halkının göç etme eğilimini artıracaktır.

4.2. Munzur Projelerinin Ulaşım ve Altyapı Açısından Değerlendirilmesi

Bölgede ulaşımı sağlayan tek karayolu Tunceli ilini güney - kuzey yönünde kat eden Elazığ Tunceli - Erzincan yoludur. Bu yol Keban Baraj Gölü, Munzur ve

Pülümür Vadisi gibi doğal peyzajı çok hareketli ve güzel olan bir güzergâhtan geçer. Bölgenin ikinci önemli karayolunu Munzur Vadisi boyunca doğu - batı yönünde Milli Park'ın ortasından geçen Tunceli - Ovacık il yolu oluşturur. Bu yol Munzur Vadisi Milli Parkı'nın ana aks yolunu oluşturur. Milli parkın içinden geçen diğer bir yol da Ovacık - Mercan Vadisi yoludur. Bu yol Mercan Vadisindeki köylerle Munzur yaylalarına çıkar (Kevinç, 2006: 104-105).

Bölgenin en önemli ulaşım ağını oluşturan Tunceli-Ovacık karayolu Munzur Projesi'nin tamamlanmasıyla sular altında kalacaktır. Yeni yapılacak yol Hozat ilçesi üzerinden olacaktır. Bu durum Ovacık ilçesi ile Tunceli kent merkezi arasındaki bağlantıyı koparacaktır (Çılğın, 2011: 85). Munzur Gözeleri ile ünlü Ovacık İlçesinde göçe yol açacak ve ilçe merkezinin terkedilmesi sonucunu doğuracaktır.

Uzunçayır barajının Elazığ – Tunceli karayolu üzerindeki Fırat'ın kolu olan Munzur suyu üzerinde inşa edilmesiyle yaklaşık 600 hektarlık alan sular altında kalacaktır. Bu durum da bölgenin en önemli ulaşım ağının ortadan kalkmasına neden olacaktır (Armaç, 2006: 71). Yine Uzunçayır rezervuarı Tunceli il merkezini ikiye bölmektedir. Diğer barajların tamamlanması ve nehrin bir dizi rezervuara dönüşmesi halinde, ilçeler il merkezinden ayrı kalacaktır. Bu durum küçük yerleşim yerlerinde yaşayan halkın, yalnız il merkezinde bulunan sağlık hizmetleri ile yüksek eğitim olanaklarına ulaşma imkânlarını sekteye uğratacaktır (www.2ohchr.org, 2011: 22-23).

4.3. Munzur Projelerinin Sosyo-Kültürel Açından Değerlendirilmesi

Munzur vadisi içerisinde hidrolojik - jeolojik yapı ve biyolojik zenginliğin yanı sıra, yörede yaşayan halkın kültürü ve inanışları mitolojik açıdan milli parkın önemli bir kaynak değeridir. Munzur dağı, Munzur çayı ve Munzur vadisi milli parkı adını aldığı Munzur Baba ve meşhur efsanesi nesilden nesile geçerek günümüze ulaşmıştır. “Kutsal” Munzur Baba, saflığı ve manevi kişiliğiyle halen yöredeki halkın üzerinde etkilidir. Yine yöredeki Düzgün baba ve diğer türbeler, su gözeleri, halkın inanışları ve kültürü açısından önemlidir (Tunçer, 2011). Proje'nin tamamlanmasıyla yöre halkının inanç sistematığında önemli yer tutan bazı ziyaretler sular altında kalacaktır. Bu durum bölge halkını manevi ve kültürel açıdan olumsuz etkileyecektir. Türküleri, öyküleri, ağıtları ve söylenceleriyle bir kültür bütünlüğü yaratan su kaynaklarının ortadan kaldırılması veya kökünden değiştirilmesi, o

yörede yaşayan insanların tarihsel bağlarını ve geçmişleriyle kurdukları köprüleri de ortadan kaldıracak ve toplumsal bellekte derin travmalara yol açacaktır.

Yine Munzur Projesi'nin tamamlanmasıyla bölge halkının birçok mesire yeri yok olacaktır. Rafting, sportif balıkçılık, piknik-kamping, doğa yürüyüşleri, doğa araştırmaları gibi çok çeşitli rekreasyon potansiyelleri sunan akarsu ve vadiler, baraj uygulamaları sonucunda, tamamen kullanım dışı kalacaktır.

İnsan, içinde yaşadığı doğal ortamla, yani habitat özellikleriyle tam insandır. Toprağından, suyundan ve coğrafyasından koparılan insan yaralı, acılı ve küskün insandır. Hiçbir yönetim kendi halkına bu kadar derin ve kapsamlı acı verecek bir projeyi uygulayamaz ve uygulamamalıdır.

4.4. Munzur Projelerinin Enerji ve Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi

Munzur Vadisi Milli Parkı sınırları içinde kurulan 6 adet Baraj Tipi HES ve 2 adet Nehir Tipi HES ile milli park sınırları dışında yer alan 2 Adet Baraj Tipi HES projesi Munzur Projesi olarak anılmaktadır. Tümü enerji amaçlı olan HES'ler tamamlandığında toplam 384,5 Mw güçle yılda, 1571 Gwh enerji üretilecek, ekonomiye yıllık 80 milyon dolar katkı sağlayacaktır. Bu değer, Türkiye toplam enerji üretiminin % 0,97' sidir, 750.000 nüfuslu bir kentin enerji ihtiyacını karşılayabilecektir (Çılğın, 2011: 84).

Bölgenin en önemli ekonomik kaynaklarını tarım, hayvancılık (arıcılık ve balıkçılık) ve turizm oluşturmaktadır. Bölgede tarım en önemli ekonomik kaynaktır. Projenin bölgede uygulanmasıyla Vadi baraj sularına boğulacak, Konaktepe 1 ile Konaktepe 2 arasında kalan 15 km.lik bir alanda ise Munzur suyu tünellerle taşınacağı için Torunoba ile Halvori arasında kalan mesafede hiç su akışı olmayacaktır. Bu kısım tamamen kuru yatak haline dönüşecek, bu durum tarımsal faaliyetleri sekteye uğratacaktır (www.alternatifsuforumu.org, 2009).

Munzur çayında alabalık, kepenez ve dargın balığı olmak üzere esas itibariyle üç cins balık bulunmaktadır. *Salmo trutta* (Alabalık) iktisadi önem ve değer taşımaktadır. Bu bölgede bulunan alabalık, çay balığı, kepenez balığı ile yayın balığına rastlamak mümkündür. Ovacığın doğusunda Aksu deresi Mercan suyunda yaygın bir şekilde alabalık bulunmaktadır. Bu kadar geniş bir sahada ekonomik işletme özellikli suni alabalık üretme istasyonları kurulmuştur. Bölge sportif balıkçılığın geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Yine Munzur gözelerinin 1-2 km. ilerisinden başlayarak Tunceli'ne kadar 80 km.lik bir sahada yayılmış bulunan alabalık bu bölge için olduğu kadar, ülke için de çok

değerli bir doğal zenginliktir (Kevinç, 2006: 98-99). Munzur Projesi'nin alabalığın yoğun olduğu bölgede uygulanmasıyla birlikte Munzur'un dünyaca ünlü Alabalığı da yapısı itibari ile baraj sularında yaşama imkânı olmadığı için tamamen yok olacaktır.

Yörenin turizm potansiyelini oluşturan varlıklar Munzur Gözeleri, av, kayak, su sporları, dağcılık ve yayla, termal turizm oluşturmaktadır. Projenin yörede uygulanmasıyla birlikte bölgenin baraj suları ile gölleşmesi bölgenin iklimini değiştirecek, kar yağışı azalacak bu durum kaynak sularının azalmasına ve bazılarının tamamen kurummasına, belli bir süre sonra Munzur gözelerinin de yok olmasına neden olacaktır (Çılğın, 2011: 85). Yine rafting, piknik-kamping, doğa yürüyüşleri, doğa araştırmaları gibi çok çeşitli rekreasyon potansiyelleri sunan akarsu ve vadiler, baraj uygulamaları sonucunda, tamamen kullanım dışı kalacaktır.

4.5. Munzur Projelerinin Çevre ve Ekoloji Açısından Değerlendirilmesi

Munzur Vadisi ve çevresi çeşitli bitki örtüsü ve ormanları, yaylaları, alp florası, berrak kaynak ve akarsuları ile rekreasyon ve turizm faaliyetleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Bölgede yer alan karakteristik endemik türler, (*Erysimum*, *Graellsia*, *Hymenophyssa*, *Didymophyssa*, *Delphinium*, *Astargalus*, *Pistacia*, *Heliotropium*, *Verbascum* ve *Echinops*) ile zengin familyalar (*Fabaceae*, *Asteraceae*, *Brassicaceae*, *Lamiaceae*, *Caryophyllaceae* ve *Poaceae*) ve cinslerdir (Cano, 2001). Projenin uygulanmasıyla 43 tanesi sadece Munzur vadisi ve çevresinde bulunan toplam 1.518 bitki türü sular altında kalacak olması ve iklimin değişmesi nedeniyle yok olacaktır. Yine bölge için ekonomik değer oluşturan koruma altındaki önemli bitkilerden olan dünyaca ünlü tek başlı Munzur Sarımsağı (*Allium Tuncelianum*) da yok olacaktır (Küçükbaşol, 20).

Munzur'un o eşsiz ve yöreye, yöre suyuna özgü "kırmızı kanatlı alabalığı" bir daha doğal habitatında zıplayamayacaksa, sadece Munzur Vadisi'nde açan mor menekşeler ya da eflatun, sarı, mor veya lacivert Munzur çiçekleri bir daha açıp kokularını özgürce çevreye salamayacaksa ve meşelerin en güzeli ve ayrıcalıklısı olan huş meşesi bir daha gövdesini ve yapraklarını korkusuzca sulara gölge yapamayacaksa o projelerde bir sorun var demektir. Daha fazla geç olmadan, daha fazla çevre felaketi yaşanmadan ve Munzur'un eşsiz güzellikteki ekolojisi daha fazla tahrip edilmeden projeler durdurulmalı ve yeniden ama ortak akılla yeni bir değerlendirme yapılmalıdır.

Görüldüğü gibi, üretilecek enerji miktarı sonuç olarak 1 milyonluk bile olmayan bir kentin yıllık enerji gereksinimini karşılayacak değerdedir. Elbette azımsanacak bir miktar

değildir. Ama, bu enerjinin üretilmesi için alternatif yollar mutlaka bulunabilir, lakin bu projelerle yok olacak ve bir daha geri gelmeyecek doğal, ekolojik ve çevresel varlıkların değeri üretilen enerjinin kaç milyon katıyla tekrar kazanılabilir? Eğer bu soruya verilecek bir yanıtınız yoksa yanlış yoldasınız demektir.

4.6. Munzur Projelerinin Su Varlığı Açısından Değerlendirilmesi

Amerika'nın gerçek sahibi olan yerlilerin (Kızılderililerin) reisinin dediği gibi 'Biz bu servetleri atalarımızdan miras değil, çocuklarımızdan ödünç aldık' ilkesine sıkı sıkı bağlı olmak her kişinin bir insanlık görevidir. Munzur ulusal servetlerinin de gelecek nesillere bugünkü görkemiyle geliştirilerek bırakılması bir ulusal ve uluslar arası görevdir.

Munzur kaynakları içme suyu olarak kullanılabilir nitelik ve niceliktedir. Halen şişe suyu olarak işletilen ve bölgesel ekonomiye katkı sağlayan Munzur'un sularını, ileride yapılabilecek boru hattı projeleriyle Elazığ-Ergani-Diyarbakır üzerinden Bölge illerine ve Arap ülkelerine ulaştırmak mümkündür. Bu kaynakların gizil gücünün % 10' unun Bölge illeri ve Arap yarım adası ülkelerine piyasa değeri altında sunulması durumunda bile; yıllık ortalama gelir, 32 milyar doların üzerinde olacaktır. Munzur kaynaklarının onda birinin işletilmeye açılması durumunda 3.758.400 insanın içme suyu fazlasıyla karşılanabilecektir. Fakat Munzur üzerine yapılacak baraj ve HES projeleri, Munzur sularının bu doğal kaynak suyu özelliğini de olumsuz etkileyecek ve ülkenin en önemli doğal içme suyu kaynakları bu projeler yüzünden kirlenecek, içilemez hale gelecektir.

Öte yandan, Munzur üzerine yapılacak baraj ve HES'lerden elde edilecek katma değer ile su kaynağı olarak işletilmesinden elde edilecek katma değer kıyaslandığında, onca baraj, HES ve sulama sisteminin ne kadar hatalı, gereksiz ve anlamsız olduğu ortaya çıkmaktadır. Amaç, bölgesel kalkınmaya katkı ve bu kaynakların ekonomiye kazandırılması ise, sadece su kaynağı olarak kullanılması bile baraj ve HES'lerin alternatifi durumundadır. Üstelik bu nadide doğa harikası hazinenin herhangi bir zarar görmesi de söz konusu olmaksızın.

5. SONUÇ

Türkiye, doğa güzellikleri ve ekolojik zenginlikleri bakımından yeryüzünün en şanslı ülkelerinden biridir. Dünyanın sayılı saklı hazinesi ve gizli güzelliği bu toprakların muhtelif yerlerine dağılmıştır. Bunlardan bir kısmı geçmiş dönem iktidarlarının siyasi hırlarına kurban edilmiş, bir kısmı rant düşkünlerinin sofralarına meze edilmiş, bir kısmı da değerini bilmeyen bilinçsiz yığınların aymazlığı yüzünden tahrip olmuştur. Tüm bunların sonucunda ve dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle bu doğal varlıkların değeri, anlamı ve geleceğimiz açısından önemi anlaşılmaya başlanmış, oldukça duyarlı, bilinçli ve örgütlü bir sivil toplum kesimi ortaya çıkmıştır. Bu gelecek ve çevre duyarlı topluluklar, halkların öncü güçleri ve aydın temsilcileri olarak, geçmişte yapılan doğa katliamlarının ve ekolojik hataların bir daha tekrarlanmaması için çok ciddi ve kapsamlı mücadeleler yürütmekte, doğayı ve doğal güzellikleri tehdit eden projelere karşı yöre halkını da yanlarına alarak bir çok yanlış projeyi engellemeyi başarmaktadırlar.

Tunceli yöresinde ve meşhur Munzur Suyu ve Vadisi üzerinde yapılmakta olan baraj ve HES projeleri de hatalı, en azından tartışmalı projelerden biridir. Çevre ve ekoloji üzerindeki etkileri ve bölge halkının geleceği, ülkenin yarınları için ciddi sorunlar yaratması beklenen Munzur Suyu projelerinin bir an önce durdurulması ve yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Kimse baraj veya HES projesine karşı değildir. Ancak, bu tür projeler planlanırken, kısa vadeli yararlarından çok uzun vadeli ve dolaylı etkileri dikkate alınmalı, geri dönüşü olmayan ağır etkilere yol açacak proje evrelerinden vazgeçilmelidir. Eğer alternatifi varsa o proje terk edilmeli, zorunlu olanlarınsa etkilerini en aza indirecek önlemlerden kaçınılmamalıdır. Doğal su kaynağı olarak yöre illerinin ve talepte bulunacak Ortadoğu ülkelerinin içmesuyu gereksinimi için memba suyu niteliği taşıyan bu kaynakların alternatif projelerle daha çok katkı sağlayacağı unutulmamalıdır.

Munzur Suyu ve Vadisi gibi koruma alanı, milli park ve insanlığın ortak mirası olan yerler ülkelerin stratejik ve yaşamsal alanlarıdır. Sadece bugünün kuşakları için değil gelecek kuşaklar için de bu alanların korunması zorunludur. Gerekçe ne olursa olsun Munzur suyu, Munzur Alabalığı ve vadinin ekolojik değerleri birkaç bin kilovatlık enerjiye ya da bir siyasi yanlışla kurban edilmemelidir.

Munzur ölürse bir tarih ve kültür hazinesi de ölür. Bir ekolojik değer ve toplumsal bellek de ölür. Munzur'a yakılan türküler ve öyküler de ölür. Sadece kırmızı kanatlı alabalık değil, o balığı yetiştiren doğal ortam ve ekosistem de ölür. Ekosistemin öldüğü yerde insan türü de barınamaz ve o da ölür. Munzur'un, alabalığın ve diğer endemik bitki türlerinin

çığığına ve yöre insanının acısına kulak verelim. Çok geç olmadan Munzur'a bir şans daha verelim...

KAYNAKÇA

AKIN, Naci; (2006), “Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği Ve Koordinasyonu”, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ODTÜ Yayınları, Ankara, ss. 295-304.

ARMAÇ, Servet; (2006), Tunceli ve Yakın Çevresinin: Jeolojik ve Jeoteknik Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

ASF (Alternatif Su Forumu); 2009, “Munzur Vadisi ve Çevresinde Yapılması Düşünülen Baraj Projeleri”, http://alternatifsuforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=44&Itemid=1, 18.02.2012.

ATEŞOĞULLARI, Murat ve Özgür Cihan KARASAN; (2002), “Suya Gömülen Tarihimiz ve Doğal Zenginliğimiz”, Görüş Dergisi, Sayı: 3-4, ss.83-88.

BİLDİRİR, H.Nisa; (2005), Avrupa Birliği ve Türkiye Bölgesel Kalkınma Politikaları: Uygulamalar ve Alınan Sonuçlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep.

CANO, Murat; (2001), Barajlar Projesi, C:\Users\nxi\Desktop\MUNZUR\BARAJLAR PROJESİ.mht, 20.02.2012.

ÇILĞIN, Ceyhan; (2011), HES Projeleri ve Doğa Koruma: Munzur Vadisi Milli Parkı Barajlar ve HES’ler Projesi, Yayınlanmamış Lisans Bitirme Ödevi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

ÇILĞIN, Ceyhan; (2011), Munzur Vadisi ve Toplumsal Umursamazlık, C:\Users\nxi\Desktop\MUNZUR\MUNZUR VADİSİ VE TOPLUMSAL UMURSAMAZLIK MİHMANDAR UCUBE.mht, 20.02.2012.

Dam construction in Turkey and its impact on economic, cultural and social rights; (2011), http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/ngos/JointReport_Turkey46.pdf, 20.02.2012.

<http://www.epdk.gov.tr/lisans/elektrik/lisansdatabase/verilenuretim.asp>., 18.02.2012

<http://www.dersimnew.com>, C:\Users\nxi\Desktop\Munzur Darda - Alevi Forum Community.mht,18.02.2012.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Mill%C3%AE_park,14.02.2012

ILDIRAR, Mustafa; (2004), Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayıncılık, Ankara.

KEVİNÇ, Sevinç; (2006), Munzur Vadisi Milli Parkı, Kalan Yayınları, Ankara.

KÜÇÜKBAŞOL, Yusuf; (?), Munzur Nehri ve Baraj Projeleri (Toplumsal, Ekonomik ve Çevresel Etkileri Bakımından İncelenmesi), Yüksek Lisans Dönem Ödevi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

MARIM, Gökhan ve Işıksan GÜLER; (2010), ‘‘Hidroelektrik Santraller; Enerji ve Su Hakkı’’, TMMOB 7. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, ss.255-260.

ONUR, V.Turhan; (2004), Türkiye ve İtalya Ulusal Parkları’nın Planlama ve Yönetim Açısından İrdelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.

ÖZYÜCEL, Mustafa; (2008), Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta.

SALMAN, Cevat; (2010), Munzur Projesi Kapsamında Yapılacak Barajların Bölgedeki Taşkın Koruma Yapılarına Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

TMMOB SU RAPORU; (2009), Küresel Su Politikaları ve Türkiye, Kardelen Ofset, Ankara.

TUNCELİ İL ÇEVRE DURUM RAPORU; (2008), Tunceli Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü,<http://tunceli.cevreorman.gov.tr/Tunceli/Files/CED%20CEVRE%20Sube%20Mud/TUNCELİ%20ÇEVRE%20DURUM%20RAPORU-2008.pdf>, 16.02.2012

TUNCELİ VALİLİĞİ İL ÖZEL İDARESİ GENEL SEKRETERLİĞİ, Stratejik Plan (2006-2010), <http://www.sp.gov.tr/documents/planlar/tunceliiioisp0610.pdf>, 11.02.2012

TUNÇER, Mehmet ve Binali TERCAN; (2010), Tunceli Munzur Vadisi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı, Planlama Süreci ve Sonuçları, C:\Users\nxi\Desktop\MUNZUR\Mimarlık; Şehir Planlama; Tarihsel ve Doğal Çevre Koruma; Architecture, Urban Planning;Conservation,12.02.2012.

TUNÇER, Mehmet; (2011), Tunceli- Munzur Vadisi Milli Parkı Genel Özellikleri C:\Users\nxi\Desktop\MUNZUR\Mimarlık; Şehir Planlama; Tarihsel ve Doğal Çevre Koruma; Architecture, Urban Planning; Conservation TUNCELİ- MUNZUR VADİSİ MİLLİ PARKI GENEL ÖZELLİKLERİ.mht,14.02.2012.

TUTAR, Filiz ve Mehmet DEMİRAL ; (2007), ‘‘Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları’’, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 2, ss.65-83.